

Dariusz Król

**MONUMENTALNE CMENTARZYSKA
ENEOLITYCZNEJ KULTURY PUCHARÓW LEJKOWATYCH
MIĘDZY DOLNĄ ODRĄ A ŚRODKOWYM SANEM**

Morfologia, chronologia i organizacja przestrzenna

Wydawnictwo
Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2021

Recenzował
dr hab. PIOTR WŁODARCZYK, prof. IAE PAN

Opracowanie redakcyjne i korekta
ELŻBIETA KOT

Opracowanie techniczne, łamanie
i projekt okładki
PIOTR KOCZĄB

Korekta techniczna
EWA KUC

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2021

ISBN 978-83-7996-953-1

1882

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigonia 6, tel. 17 872 13 69, tel./faks 17 872 14 26
e-mail: wydaw@ur.edu.pl; <http://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I, format A4, ark. wyd. 21,65 ark. druk. 26,50, zlec. red. 41/2020

Druk i oprawa: Drukarnia Uniwersytetu Rzeszowskiego

SPIS TREŚCI

OD AUTORA	7
 Rozdział 1	
ZARYS PROBLEMU BADAWCZEGO	9
1.1. Zagadnienia teoretyczne i terminologiczne	11
1.2. Charakterystyka obszaru badań	13
 Rozdział 2	
MORFOLOGIA MONUMENTALNYCH CMENTARZYSK	17
2.1. Grupa wschodnia	18
2.1.1. Formy grobowców	18
2.1.2. Formy grobów w grobowcach	67
2.1.3. Formy innych obiektów w grobowcach	71
2.1.4. Formy grobów i innych obiektów poza przestrzenią grobowców	72
2.2. Grupa południowo-wschodnia	79
2.2.1. Formy grobowców	79
2.2.2. Formy grobów w grobowcach	87
2.2.3. Formy innych obiektów w grobowcach	91
2.2.4. Formy grobów i innych obiektów poza przestrzenią grobowców	93
2.3. Podsumowanie i wnioski	95
 Rozdział 3	
CHRONOLOGIA MONUMENTALNYCH CMENTARZYSK	98
3.1. Grupa wschodnia	99
3.1.1. Chronologia absolutna	99
3.1.2. Chronologia względna	107
3.2. Grupa południowo-wschodnia	112
3.2.1. Chronologia absolutna	112
3.2.2. Chronologia względna	117
3.3. Podsumowanie i wnioski	121
 Rozdział 4	
MONUMENTALNE CMENTARZYSKA W KRAJOBRAZIE NATURALNYM I KULTUROWYM	124
4.1. Grupa wschodnia	124
4.1.1. Kontekst środowiskowy	124
4.1.2. Kontekst osadniczy	137
4.2. Grupa południowo-wschodnia	141
4.2.1. Kontekst środowiskowy	141
4.2.2. Kontekst osadniczy	150
4.3. Podsumowanie i wnioski	155

Rozdział 5

PRZESTRZEŃ MONUMENTALNYCH CMENTARZYSK	157
5.1. Grupa wschodnia	157
5.1.1. Rozmieszczenie grobowców	157
5.1.2. Rozmieszczenie grobów w grobowcach	167
5.1.3. Rozmieszczenie innych obiektów w grobowcach	170
5.1.4. Rozmieszczenie grobów i innych obiektów poza przestrzenią grobowców	172
5.2. Grupa południowo-wschodnia	172
5.2.1. Rozmieszczenie grobowców	172
5.2.2. Rozmieszczenie grobów w grobowcach	175
5.2.3. Rozmieszczenie innych obiektów w grobowcach	177
5.2.4. Rozmieszczenie grobów i innych obiektów poza przestrzenią grobowców	178
5.3. Podsumowanie i wnioski	181
 ZAKOŃCZENIE	 183
 BIBLIOGRAFIA	 186
 SUMMARY	 206

OD AUTORA

Niniejsza monografia powstała na podstawie rozprawy doktorskiej obronionej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Stanowi rezultat moich zainteresowań problematyką monumentalnych cmentarzysk w środowisku eneolitycznej kultury pucharów lejkowatych na terytorium Europy Środkowej. Podjęte studia nie doczekałyby się realizacji, gdyby nie przychyłność i życzliwość wielu wartościowych ludzi związanych z rzeszowską archeologią uniwersytecką oraz z innymi uznanymi środowisk naukowych. Szczególne podziękowania pragnę złożyć na ręce mojej Promotor – prof. Małgorzaty Rybickiej (IA UR) za kilkanaście lat inspirujących dyskusji i każdą otrzymaną z Jej strony pomoc. Zaszczycem było spotkanie na swojej drodze naukowej tak znakomitą Badaczkę i Nauczycielkę. Dziękuję Rektorowi Uniwersytetu Rzeszowskiego – prof. Sylwestrowi Czopkowi za stworzenie mi znakomych warunków do pracy w IA UR. Wdzięczność winien jestem także prof. Andrzejowi Pelisiakowi (IA UR), dr. hab. Piotrowi Włodarczakowi, prof. IAE PAN, oraz dr. hab. Sewerynowi Rze-

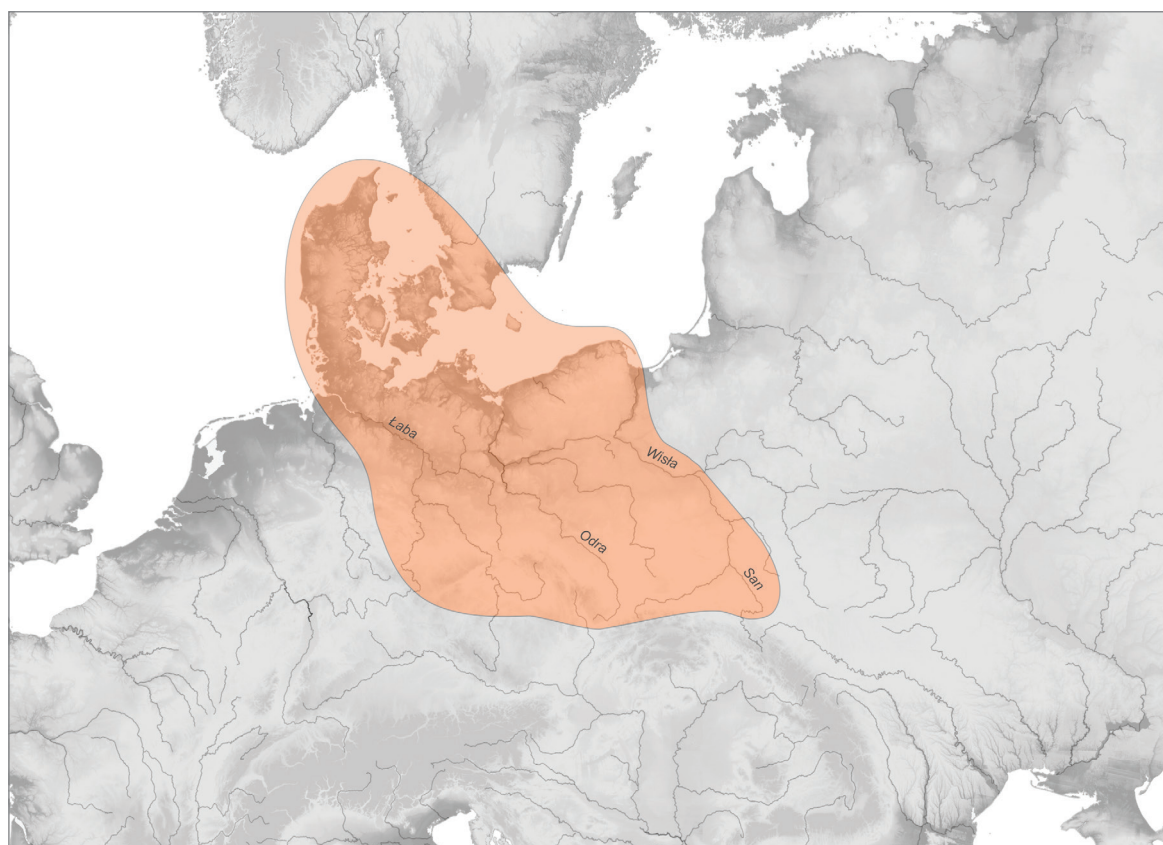
peckiemu, prof. UŁ, za cenne uwagi i sugestie mające wpływ na ostateczny kształt pracy. Podziękowania kieruję również w stronę dr. hab. Marka Florka, prof. UMCS, dr. Piotra Papiernika (MAiE w Łodzi), dr Agnieszki Przybył (UWr), dr Agnieszki Matuszewskiej (US), mgr. Marcina M. Przybyły (UR), mgr Aleksandry Sznajdrowskiej-Pondel (UR) i mgr. Tomasza Wiktorzaka (Stowarzyszenie Łupawskich Megalitów) za życzliwe udostępnienie cennych informacji na temat niepublikowanych odkryć i badań. Wiele znaczny dla mnie również pomoc techniczna i dobre motywujące słowo otrzymane od innych ważnych osób. Należą do nich dr Ghenadie Sirbu (Academia de Științe a Moldovei), dr Dmytro Verteletskyi (UR), dr Jakub Niebieszczański (UAM), mgr Jakub Rogoziński (UR), mgr Katarzyna Stępień (UR) i mgr Michał Głowacz (UR). Specjalne podziękowania kieruję w stronę mojej Żony – prof. Agnieszki Nowak-Król (Julius-Maximilians-Universität Würzburg) za miłość i wsparcie na każdym etapie mojej archeologicznej ścieżki. Bez Ciebie nie dałbym rady!

Rozdział 1

ZARYS PROBLEMU BADAWCZEGO

Monumentalne cmentarzyska eneolitycznej kultury pucharów lejkowatych (KPL) należą do kategorii fenomenów prahistorycznych, które bardzo mocno wpisały się w krajobraz północno-zachodniej i środkowej Europy. Na przestrzeni IV tysiąclecia BC powstawały one na terytoriach rozciągniętych od Jutlandii i Szlezwika-Holsztynu na Niżu Europejskim po północne przedpole łańcucha Karpat, na obszarach zlewni trzech wielkich rzek: Łaby, Odry i Wisły (ryc. 1). Wszędzie tam nekropole te funkcjonowały według zbliżonych wzorów interregionalnych przy jednoczesnym zachowaniu niektórych lokalnych cech.

Problematyka dyspersji monumentalnych cmentarzysk KPL na tak rozległych oraz zróżnicowanych geograficznie i wewnątrzkułturowo terytoriach była od dawna przedmiotem poważnych zainteresowań badawczych. Rezultatem tych dociekań jest wiele opracowań o charakterze ogólnym oraz regionalnym (i mikroregionalnym), w których poruszone zostały zróżnicowane zagadnienia typologiczno-przestrzenne, chronologiczno-genetyczne oraz społeczno-ideologiczne (np. Chmielewski 1952; Jażdżewski 1970; Koško 1976; Madsen 1979; Wiślański 1979; Janowska 1980; 2005; Midgley 1985; 2005; 2008;

Ryc. 1. Rozprzestrzenienie monumentalnych cmentarzysk KPL w Europie Północno-Zachodniej i Środkowej.

Fig. 1. Distribution of the FBC monumental cemeteries in North-Western and Central Europe.

ers have proposed a scheme of its chronological development. According to the scholars, younger “reduced” barrows of the Słonowice cemetery had been erected southwards down the slope of the valley of the Małoszówka Stream (Przybyła, Tunia 2013). The development of many other cemeteries could have been similar.

Summarizing the analyses presented in this work, it is worth emphasizing that the monu-

mental cemeteries of the FBC between the Lower Odra and the Middle San were not uncommon monuments. They could be found in almost every relatively stable settlement cluster of the FBC. The lack of such necropolises in some regions occupied by the FBC communities seems to reflect the unsatisfactory state of research and destruction of the barrows rather than the actual prehistoric reality.